

Jovan B. Dušanić*

PRODAJA TELEKOMA -DOSLEDNOST U SPROVOĐENJU POGREŠNE EKONOMSKE POLITIKE-

Prodaja *Telekoma* je sasvim logičan u seriji pogrešnih poteza koji se povlače od „srpske oktobarske revolucije“ kada se vlast opredelila za pogrešan model ekonomske politike kojom se reformiše srpska privreda. Zbog toga ću prvo govoriti o širem ekonomskom kontekstu koji je doveo do prodaje *Telekoma*, a u drugom delu ću se osvrnuti i na ovu konkretnu prodaju.

Tek posle promene vlasti (2000. godine) stvoreni su uslovi da se pristupi suštinskoj ekonomskoj tranziciji, što je kašnjenje od jedne decenije u odnosu na druge postsocijalističke države. Takvo vremensko kašnjenje bio je ogroman nedostatak, ali je to – u isto vreme – bila i velika šansa da se izbegnu greške, zablude i lutanja kroz koje su prolazile druge privrede u tranziciji. Nažalost, umesto da se posvete izgradnji adekvatne institucionalne infrastrukture za tržišnu privredu, uspostavljanju vladavine prava i stvaranju optimalnih uslova za konkurenciju i dugoročno održiv dinamičan privredni rast, naši „reformatori“ su se (posle 2000. godine) opredelili za jedan univerzalan, već gotov neoliberalni program ekonomskih reformi – baziran na tzv. *Vašingtonskom dogovoru* razrađen od strane MMF-a, Svetske banke, Ministarstva finansija SAD-a i USAID-a. Ovakva politika se, u poslednjoj deceniji 20. veka pokazala izuzetno neuspešnom u svim državama gde je primenjivana (evropske postsocijalističke i zemlje Latinske Amerike). Vašingtonski dogovor u svojoj suštini jeste jedan „lepo upakovani“ kodifikovani program ekonomskog neokolonijalizma koji se realizuje u interesu svetske oligarhije i krupnog kapitala, te uskog kopradorskog sloja koji se formira u zemlji. Osnovni elementi na kojima se temelji Vašingtonski dogovor su: stabilizacija, liberalizacija i privatizacija.

Naši reformatori su stabilizaciju, uglavnom, sveli na stabilan kurs dinara, tačnije politiku precenjenog kursa dinara, koja »poskupljuje« domaću robu na inostranom tržištu i destimuliše izvoz, a podstiče uvoz pošto strana roba postaje »jeftinija«. U takvoj situaciji skoro da bilo kakav izvoz postaje nerentabilan, a uvoz ekonomski veoma atraktivan, što dovodi do rasta spoljnotrgovinskog deficita i »gušenja« domaće proizvodnje. Ilustrovaću to jednim jednostavnim primerom. Pretpostavimo da naše preduzeće proizvodi ovakve katedre za kojom stojim i izvozi ih u SAD za 100 dolara po komadu. Pretpostavimo da su krajem 2000. godine ukupni troškovi oko proizvodnje i izvoza katedre iznosili 6.000 dinara. Pošto je tada kurs dolara bio 66 dinara, naše preduzeće je za izvezenu katedru dobijalo 6.600 dinara i dobro je poslovalo. Šta se dogodilo u međuvremenu? Za ovih deset godina (prema podacima Republičkog zavoda za statistiku) cene su više nego učetvorostručene, te ukupni troškovi proizvodnje i izvoza iste ove katedre sada iznose 24.000 dinara, a za 100 dolara koliko se ostvaruje izvozom sada se dobija oko 7.800 dinara (trenutni kurs dolara je 77-78 dinara). Očigledno je da je samo zbog precenjenog kursa dinara proizvodnja morala da bude već odavno obustavljena.

Radikalna liberalizacija, koja je sprovedena odmah na početku DOS-ove vlasti, doprinela je dodatnom »gušenju« domaće proizvodnje pošto je prosečna uvozna carinska stopa svedena na jednocifrenu (u kratkom roku smanjene su na trećinu), a ukinuta su i gotovo sva vancarinska ograničenja. Istina i razvijene zemlje

* prof. dr Jovan Dušanić, Beogradska poslovna škola, Beograd

imaju jednocifrene carinske stope ali one, u isto vreme, imaju i mnogobrojna vancarinska ograničenja (dozvole, kvote, atesti, sertifikati, posebne dažbine i takse, uverenja, itd) koja su često efikasnija u zaštiti domaćih preduzeća od klasičnih carina.

Stabilizacija i liberalizacija doveli su do »gušenja« domaće proizvodnje i obaranja vrednosti naših preduzeća koja, u uslovima masovne privatizacije, prelaze u ruke novih vlasnika po izuzetno niskim cenama, pa su, dobrim delom, u pravu oni koji govore o rasprodaji državne imovine. Pored toga, naši reformatori su se opredelili za model privatizacije prodajom u kome se ostvareni prihodi, uglavnom, ne koriste za privredni razvoj nego za tekuću budžetsku potrošnju.

Zadržimo se sada malo duže, posle liberalizacije i stabilizacije, na privatizaciji – trećem od osnovnih stubova dosadašnje ekonomske politike.

xxx

Naši reformatori su odmah posle „srpske oktobarske revolucije“ pristupili izradi novog zakona o privatizaciji. Osnovna ideja koja je zahtevala donošenje novog zakona, prema predlagačima zakonskog teksta, jeste da se umesto dotadašnje besplatne podele (i prodaje sa popustom) akcija zaposlenima, ide isključivo na prodaju, te da se kroz (transparentan, kako su tada voleli da govore) proces privatizacije dođe do kvalitetnih strateških partnera, koji će od loših društvenih/ državnih preduzeća stvoriti dobra privatizovana preduzeća. Tako bi, po zamisli autora ovog zakona, naša preduzeća dobila ne samo kvalitetne strateške partnere nego bi i država (kroz prodaju) dobila značajna finansijska sredstva. Najviši predstavnici izvršne vlasti tvrdili su da će do kraja 2002. godine na naše prostore, kroz privatizaciju, doći najmanje 10 od prvih 100 najvećih svetskih kompanija koje će da uvedu svetske principe poslovanja, ulože značajna sredstva u investicije novokupljenih preduzeća i učestvuju u troškovima tranzicije.

Upozorenja (istina retka) domaćih ekonomista da odabrani način reformisanja srpske privrede i izabrani model privatizacije nije dobro rešenje nisu uzimana u obzir. Nije se obaziralo ni na iskustva drugih država u tranziciji. Tako na primer, na savetovanju o privatizaciji koja je održano na Ekonomskom fakultetu u Beogradu u aprilu 2001. godine (neposredno pre donošenja Zakona o privatizaciji) gost iz Slovenije prof. dr Janez Prašnikar je između ostalog rekao: »Želim da uspete i nisam došao ovde da vam solim pamet, ali nisam siguran da ste izabrali dobar put« i preneo njihova iskustva. Istakao je da slovenačka ekonomska i politička elita, posle dugotrajne rasprave početkom 90-ih godina prošlog veka, dolazi do zaključka da treba da se odustane od ideje prodaje neprivatizovanih preduzeća, jer će malo ko biti spreman da investira na područje koji graniči sa regionom (Balkan) koji je veoma nestabilan. Procenili su da je malo verovatno da će u zemlju stići solidni strateški partneri, te da se može očekivati dolazak spekulativnog kapitala od koga bi bilo više štete nego koristi. Slovenija se odlučila za insajderski tip privatizacije, tako da su u oko 90% slovenačkih preduzeća radnici postali većinski vlasnici, a država je zadržala u svom vlasništvu preduzeća iz strateških oblasti kao što su bankarstvo, energetika i telekomunikacije.

Danas vidimo da smo kroz privatizaciju – umesto najavljivanih najvećih svetskih kompanija koje će da uvedu svetske principe poslovanja, ulože značajna sredstva u investicije i finansiranje socijalnih programa – dobili uglavnom domaće „kontraverzne biznismene“ (među kojima i svetski značajne narkobosove i švercere cigareta) i belosvetske spekulante, koji su kroz privatizaciju „oprali“ novac, „očerupali“ preduzeća, a radnike „izbacili“ na ulicu.

O transparentnosti samog procesa privatizacije više se i ne govori, a mnoge privatizacije prate, za sada, samo medijske priče o korupciji – prodaja šećerana (bivšem visokom funkcioneru Demokratske stranke) za po 3 evra; prodaja željezare u Smederevu za 23 miliona dolara (u vreme vanrednog stanja, direktnom pogodbom, gde je dugove železare od 1,7 milijardi dolara na sebe preuzela država Srbija – za 23 miliona dolara US Steel je dobio ne samo železaru bez dugova nego još «pride» i Luku Smederevo, FK Sartid i još ponešto, da bi ubrzo javno objavio prodaju fudbalskog stadiona FK Sartid po početnoj ceni od 36 miliona dolara); prodaja tri cementare (Beočin, Novi Popovac i Kosjerić) po ceni manjoj od one koju je isti inostrani kupac cementare u Beočinu bio spreman da plati samo za tu (jednu) cementaru u vreme starog režima, kada je Srbija bila pod ekonomskom blokadom, itd.

O „transparentnosti“ privatizacije cementara najbolje govori izjava mr Mladana Dinkića (intervju NIN-u) iz avgusta 2003. godine, koju je dao posle milionskog dolarskog transfera novca sa Sejšelskih ostrva na privatne račune Zorana Janjuševića – savetnika za bezbednost premijera Srbije Zorana Đinđića, Nemanje Kolesara – šefa kabineta premijera Srbije, te gospodina Jakovljevića – angažovanog u švajcarskoj firmi »Holcim«. Gospodin Dinkić ovo plaćanje povezuje sa provizijom isplaćenom za »usluge« izvršene oko privatizacije cementara u Srbiji. Istina o cementari u Beočinu ništa ne govori, ali za privatizaciju preostale dve cementare – Novi Popovac i Kosjerić – kaže: «Dokumenta koja su stigla tenderskoj komisiji i završna

procedura zaista su izgledali potpuno čisto. Problem je što je tender očito namešten pre toga, u neformalnim kontaktima. Jer ako je Kolesar kao predsednik Upravnog odbora cementare Novi Popovac preko Jakovljevića saznao koliko je švajcarski »Holcim« bio spreman da plati, onda je tom istom Kolesaru koji je ujedno bio i šef kabineta premijera, ostalo da grčki »Titan« prijateljski ubedi da oni idu sa nešto nižom cenom kako bi za uzvrat dobili drugu cementaru u Kosjeriću, onda to svakako nije čist posao.» *A kada to kaže „insajder“ mr Mladen Dinkić u to ne treba sumnjati jer on sigurno dobro zna kako se to radi.*

Interesantno je da, pored male medijske „prašine“, doskora nije bilo ozbiljnijeg šireg javnog protivljenja načinu kako se vrši privatizacija u Srbiji. Postojali su pojedinačni protesti radnika preduzeća koja se privatizuju, ali širi javni rezonans do sada je imala samo privatizacija NIS-a, gde su najveći kritičari bili predstavnici tzv. Druge Srbije (ili kako reče naš pesnik predstavnici EUropske Srbije). Međutim, njima nije smetalo to što država prodaje jedno od strateških preduzeća iz oblasti energetike, nego su bili protiv toga što se kao kupac pojavljuje ruska kompanija.

Prodaja *Telekoma* imala je poslednjih meseci nešto širi javni odjek (istina samo po internet sajtovima i u retkim sredstvima masovnog informisanja koji nisu pod kontrolom vlasti). Radi se, naime, o prodaji prirodnog nacionalnog resursa koji donosi zagarantovane visoke prihode. *Telekom* je najprofitabilnije srpsko preduzeće, koje je i u javnosti sinonim za uspešno poslovanje, solidnu brigu o zaposlenim, te zavidnu odgovornost za društveni boljitak. *Telekom* uspešno posluje i dobro se bori na tržištu i pored konkurencije u mobilnoj (*Telenor, VIP*) i fiksnoj (*Telenor*) telefoniji. U javnu raspravu uključili su se, i argumente protiv ove privatizacije iznose, i najkompetentniji stručnjaci telekomunikacija i elektrotehnike iz zemlje i dijaspore. Navodeći i neke ekonomske argumente protiv prodaje *Telekoma* oni, pre svega, izražavaju svoju zabrinutost za budućnost informaciono-komunikacione industrije (zainteresovani kupci su uglavnom operatori pod kontrolom vlada drugih zemalja, pa se može očekivati da će *Telekom* sa srpskih biti preusmeren na dobavljače iz zemlje operatora kupca) i istraživačkog razvoja, kao i obrazovanja budućih generacija u ovoj oblasti (čime će budućnost elektrotehničkih fakulteta u Srbiji i Republici Srpskoj biti dovedena u pitanje, a radi se o fakultetima koji su poznati i priznati svuda u svetu). Takođe, ističu da ne treba zaboraviti ni bezbednosni aspekt ovoga problema (kontrola podataka i prisluškivanje) – glavne komunikacije vojske, MUP-a i tajnih službi obavlja se preko *Telekoma*.

O ekonomskim razlozima zbog čega država mora da ima stratešku kontrolu nad *Telekomom*, govoriću nešto kasnije, a sada da vidimo šta smo postigli vodeći ovakvu ekonomsku politiku u poslednjih deset godina.

XXX

Kao rezultat dosadašnje ekonomske politike industrijska proizvodnja u Srbiji je u 2009. godini bila za 15,4% manja nego u 1998. godini – godini kada smo bili već šest godina pod međunarodnim ekonomskim sankcijama, a broj zaposlenih je u 2009. godini (godišnji prosek) bio manji od 1,9 miliona, mada je u 2001. godini u Srbiji bilo više od 2,1 miliona zaposlenih lica. Takav „rezultat“ je postignut i pored činjenice da je Srbija u poslednjih deset godina ostvarila devizni priliv od oko 35 milijardi dolara samo po osnovu prihoda od privatizacije i novih zaduženja u inostranstvu (procenjuje se da je isti toliki devizni priliv ostvaren i od doznaka građana iz inostranstva). I pored toga, sva ta ogromna sredstva, uglavnom su usmerena u tekuću potrošnju, čime se stvarao privid uspešnosti ekonomskih reformi koje se sprovode u Srbiji i ostvarivanje obećanog „boljeg života“, a u Srbiji je u poslednjoj deceniji malo šta izgrađeno.

Štaviše, Predsednik Srbije pre nekoliko dana (sajt Demokratske stranke, 08.11.2010.), odgovarajući na pitanje novinara zbog čega državne institucije (Vlada, Skupština, Predsedništvo) ne plaćaju račune za komunalne usluge (neizmireni dug za struju, grejanje i vodu iznosi stotine miliona dinara), reče *da država ne plaća komunalije zato što nema novca, a nema novca zato što je slaba privreda*, te da je on o tome saznao iz medija zbog čega se loše oseća.

U svim godinama od 2001. potrošnja je u Srbiji bila veća od bruto domaćeg proizvoda (u nekim godinama čak za 35%) ili, jednostavno rečeno, više smo trošili nego što smo stvarali. Država se godinama ponaša kao seoski bečar koji ništa ozbiljno ne radi osim što rasprodaje očevinu (privatizacija) i zadužuje se kod komšija (inokrediti) i sve to odmah „protraći“ na „bolji život“ (tekuću budžetsku potrošnju). Bilo je jasno da „bečarska ekonomija“ (prodaj, pozajmi i potroši) – kako sam je nazvao još 2003. godine – neće moći dugo da traje.

Najveći deo imovine smo prodali (uglavnom je ostalo još nešta od „porodičnog srebra“ (pre svega, EPS i *Telekom*) što svaka ozbiljna država zadržava pod svojom strateškom kontrolom), a već smo prezaduženi (spoljni dug za poslednjih 10 godina je od 6 porastao na preko 30 milijardi dolara) da bi teško mogli više da se značajnije zadužujemo i to je neminovno dovelo do kolapsa srpske privrede. Naši reformatori sada za

ekonomski sunovrat Srbije okrivljuju globalnu krizu. Istina, svetska ekonomska kriza doprinela je da se brže suočimo sa neminovnim tužnim krajem „bećarskog“ života, ali se fundamentalni uzroci kolapsa srpske privrede kriju, prevashodno, u pogrešnoj ekonomskoj politici, a svetska ekonomska kriza ih je samo pokazala u jasnijem svetlu.

Sada kada je srpska privreda doživela kolaps, kreatori (svetska oligarhija, na čelu sa MMF), realizatori (politička i ekonomska elita na vlasti) i propagatori – ubeđivači (eksponirani medijski ekonomisti) ekonomske politike koja se u Srbiji vodi već deset godina, napokon nam saopštavaju da je „iscrpljen dosadašnji model razvoja“, te da su neophodne korenite promene u ekonomskoj politici („*reforma reformi*“), a oni se sada nude kao spasioци koji će bitno drugačijom ekonomskom politikom – od one koju su kreirali, sproveli i propovedali u poslednjoj deceniji – građanima obezbediti toliko obećavani „bolji život“. Kako će izgledati ta nova, bitno izmenjena, ekonomska politika, nismo mogli da saznamo od njenih kreatora, realizatora i propagatora – ubeđivača, ali se jasno vidi da naši reformatori i dalje nastavljaju sa (ras)prodajom „porodičnog srebra“, a prvi konkretni primeri, te nove politike, jeste prodaja *Telekoma*.

xxx

Koji su njihovi argumenti za prodaju *Telekoma* videćemo na bazi izjava po jednog od istaknutih predstavnika kreatora, realizatora i propagatora – ubeđivača ovakvog ekonomskog kursa.

Kreatori. Šef delegacije Evropske unije u Srbiji izjavio je nedavno (Tanjug, 11.11.2010) *da je dobro što će Telekom Srbije biti prodat i dodao da bi trebalo privatizovati i Elektroprivredu Srbije i druge državne firme. Država Srbija i dalje kontroliše više od 40% društvenih preduzeća, dok je taj procenat u novim članicama EU (Rumunija, Bugarska) bio upola manji u momentu njihovog prijema.* On nam to saopšti, ali nam ne reče zašto to nije dobro i za njegovu zemlju gde država ima stratešku kontrolu u oblasti kao što su telekomunikacije i energetika. I kako to da nam kao primer za ugled navodi nove, a ne stare, članice EU, a zašto nam kod novih za primer ne navede uspešnije zemlje (na primer, Sloveniju) nego upravo Rumuniju i Bugarsku.

Razvijene zemlje ostalim zemljama naturaju nesputano delovanje tržišta i povlačenje države iz privredne sfere, a kod sebe rade drugačije. Njihov princip *do what we say, not what we do* – radi onako kako mi kažemo, a ne onako kako mi radimo – oni sprovode sa neverovatnom upornošću i licemerjem. Iznenaduje kako je mnogo zemalja koje to prihvata, te u njima veliki broj onih koji to revnosno realizuju u svojim zemljama (političke i ekonomske elite na vlasti) i sa oduševljenjem propagira (medijski eksponirana intelektualna kvazielita).

Samo malo pojašnjenje o kreatorima (svetskoj oligarhiji). Kada govorimo o svetskoj oligarhiji mi pod tim pojmom, jednostavno rečeno, podrazumevamo veoma složenu i raznorodnu sveukupnost krupnih transnacionalnih (i njima potčinjenih) korporacija i banaka, naučnih, konsultantskih i pravnih institucija koje ih opslužuju, međunarodnih ekonomskih i finansijskih organizacija koje rade u njihovom interesu, te raznih formalnih i neformalnih organizacija (nevladine organizacije, mediji, lobisti ...) koje utiču na formiranje javnog mnjenja. Bez obzira na svu njenu amorfnost, svetska oligarhija u praksi deluje veoma koordinirano zbog jednostavne činjenice da je povezuje isti ekonomski interes – slobodno kretanje transnacionalnog kapitala i potčinjavanje svojim interesima privreda velikog broja zemalja u cilju stvaranja maksimalnog profita. Zbog toga bi bilo pogrešno objašnjavati delovanje svetske oligarhije raznim teorijama zavere ili aktivnostima nekih satanskih sila, nego objektivnim ekonomskim interesom krupnog kapitala.

Još 2000. godine sam napisao da, u cilju realizacije sopstvenih interesa, svetska oligarhija nastoji da oslabi nacionalne sisteme bezbednosti i institucije državne vlasti i nacionalnog suvereniteta (zamenjujući ih međunarodnim pravom i institucijama), te da uništi nacionalne ekonomske strukture (potčinjavajući ih interesima transnacionalnog kapitala). To se ostvaruje na različite načine: uvlačenjem zemlje u veliku dužničku zavisnost (dužničko ropstvo); podsticanjem političke nestabilnosti i haotičnog stanja u društvu (stalni pritisci i ucenjivanja); podrivanjem autoriteta države i njenih temeljnih institucija (vlade, parlamenta, sudstva, armije...); potiskivanjem nacionalne svesti destruktivnim delovanjem anacionalnih stranih ideologija; relativizacijom ustaljenog sistema vrednosti i osporavanjem ključnih nacionalnih institucija (crkve, akademije nauka ...) kao i pozitivnog nasleđa nacionalne istorije; korumpiranjem i demoralisanjem domaće elite; formiranjem velikog broja nevladinih organizacija (od kojih se najveći broj, dobrim delom, obučava, finansira i podržava iz inostranstva i ima anacionalnu usmerenost); oblikovanjem javnog mnjenja kroz sredstva masovnog informisanja koja se stavljaju pod kontrolu faktora van zemlje (i koji predstavljaju svojevrsnu medijsku

mašinu za promociju kompradora i satanizaciju istinskih patriota), itd. Koliko se u tome uspešno u Srbiji možemo sami da se uverimo.

Realizatori. Sa najvišeg (formalno prvog) mesta u državi mogli smo da čujemo (intervju za dnevni list *Press*, 03.04.2010) „*da država prodaje deo akcija Telekom-a zato što država ne treba da upravlja privredom. Kada Vlada ne bi prodavala državne kompanije, Srbija bi bila komunistička, a ne moderna zemlja sa tržišnom ekonomijom.* Ako je sve to tako, kako objasniti činjenicu da je država najveći akcionar dominantnih telekomunikacionih operatora (i da nad njima ima stratešku kontrolu) u mnogim evropskim *modernim zemljama sa tržišnom ekonomijom* (Nemačka, Francuska, Norveška, Švedska, Finska, Švajcarska, Belgija, Luksemburg, Slovenija...), ali i u Rusiji, Kini, Japanu... Zatim, kako onda objasniti da poslednjih nekoliko decenija, kao i u vreme aktuelne ekonomske krize, upravo „*komunistička*“ Kina beleži ogromne ekonomske uspehe, sa kojima ne mogu da se uporede „*moderne zemlje sa tržišnim ekonomijama*“.

Nadalje, u intervju čitamo: „*Ekonomska nauka je kao aksiom stavila da je privatna svojina efikasnija od državne. Prodaja Telekoma u suštini znači da jedno preduzeće iz manje efikasnog oblika svojine prebacujemo u efikasniji svojinski oblik.*“ Ranije, kada je privatni (po pravilu, 100%) vlasnik bio i menadžer, privatna svojina je bila efikasnija od državne i tada je to mogao da bude „*aksiom*“. Danas kada imamo ogromnu disperziju vlasništva velikih kompanija (najveći privatni akcionari raspolažu samo sa nekoliko procenata vlasništva) došlo je do razdvajanja vlasništva i upravljanja. Upravljanje je (i kod privatnih i kod državnih kompanija) uvek posao profesionalnih menadžera, ali državno vlasništvo obezbeđuje stratešku kontrolu nad onim kompanijama čija važnost prevazilazi puki komercijalni interes (kao što su na primer, telekomunikacija, energetika, bankarstvo, vodosnabdevanje...).

Zbog toga privatizacija ne garantuje da „*preduzeće iz manje efikasnog oblika svojine prebacujemo u efikasniji svojinski oblik*“. Uostalom država je ranije prodala *Mobtel* norveškoj državnoj kompaniji *Telenor*, koja (mada državna) spada u red svetski najuspešnijih kompanija u ovoj oblasti. Tako smo kroz privatizaciju našu državnu kompaniju, u jednoj od najprofitabilnijih oblasti ekonomije, prepustili u ruke državne kompanije druge zemlje. Teško je i ovde (sa stanovišta interesa Srbije i ogromne većine njenih građana) videti bilo kakvu ekonomsku racionalnost i elementarnu zdravu logiku?

U istom intervju možemo da pročitamo tvrdnju da ćemo posle privatizacije srpskih državnih kompanija dobiti nove vlasnike – velike multinacionalne kompanije, a što će „*pozitivno uticati na korporativno upravljanje*“. Međutim, i ovde se postavlja pitanje koliko će od toga koristiti imati Srbija i njeni građani. Verovatno će kupljena firma ulazeći u sastav nove velike kompanije postati efikasnija, ali kao karika u transnacionalnoj kompaniji, koja i ubire koristi te povećane efikasnosti (robno-novčanim transakcijama unutar transnacionalnih kompanije profit ostvaren u našoj zemlji lako se prebacuje u inostranstvo, i u značajnom iznosu izbegava plaćanje poreza u budžet Srbije). Od državnih činovnika se očekuje da preduzimaju mere koje će *pozitivno uticati* na Srbiju i njene građane, a ne transnacionalne kompanije i njihove centrale u inostranstvu.

Iskustva drugih privreda u tranziciji koje su inostranim operatorima prodale telekomunikacije pokazuju da su, u većini slučajeva, novi vlasnici kao prve mere preduzeli smanjenje broja zaposlenih, povećanje cena telekomunikacionih usluga i smanjenja ulaganja. To pokazuju primeri i naših suseda (Hrvatske, Makedonije, Crne Gore i Mađarske) koji su prodale svoje dominantne operatore *Dojče Telekomu*, a *Dojče Telekom* za sada u javnosti „slovi“ za najverovatnijeg kupac i našeg *Telekoma*.

Koristeći najnovije podatke kompanije „Cullen International“ koja je zvanično angažovana od strane Evropske komisije za analizu telekomunikacionog tržišta zemalja jugoistočne Evrope koje nisu u EU, prof. dr Aleksandra Smiljanić navodi da su cene najniže u Srbiji. Tako su cene mobilne telefonije u Hrvatskoj dva puta veće nego u Srbiji, a kod fiksne telefonije cene lokalnih impulsa (u Srbiji na primer 56% od ukupnog saobraćaja je lokalni) su od 4 do 10 puta skuplje u regionu nego u Srbiji. Podaci iz navedene analize pokazuju da je znatno veće opterećenje zaposlenih u zemljama koje su prodale svoje operatore *Dojče Telekomu*, nego u centrali u samoj Nemačkoj. Tako je opterećenost *Dojče Telekomu* u samoj Nemačkoj 289 korisnika po zaposlenom, a u Hrvatskoj 463, Makedoniji 800, a Mađarskoj 806. Iz ovoga proizilazi da zaposleni u zemljama koje su prodale svoje operatore nisu otpušteni zato što su višak, nego da bi *Dojče Telekom* ostvario što veći profit. Opterećenost u *Telekomu* Srbije iznosi 372 korisnika po zaposlenom, što je slično sa zemljama u kojima operatori nisu prodati strancima (Švedska – 347, Slovenija – 356, Francuska – 377, Belgija 390).

Ista analiza telekomunikacionog tržišta zemalja jugoistočne Evrope koje nisu u EU pokazuje da su ulaganja u telekomunikacionu infrastrukturu bila najveće u Srbiji. *Telekom Srbije* je kupovinom većinskog paketa *Mobisa* iz Republike Srpske (za 646 miliona evra) i licence za trećeg operatora u Crnoj Gori (*M:tel*) postao regionalni telekomunikacioni lider. Za razvoj svojih delova kompanije u Republici Srpskoj i Crnoj Gori do sada su uložena i značajna dodatna sredstva, te mnogi procenjuju da ćemo prodati većinski paket kompletnog *Telekoma Srbija* za manji iznos od onog koji je uložena samo u njegove delove u Republici Srpskoj i Crnoj Gori.

Propagatori – ubeđivači. Još neverovatnija objašnjenja u vezi prodaje *Telekoma* možemo da čujemo od brojnih istaknuti propagatora pogrešne ekonomske politike. Tako, na primer, pre nekoliko dana (28.10.2010) ekonomski komentator nedeljnika *Vreme* piše: *Kad je reč o ekonomskoj nužnosti da se sada proda Telekom Srbija, Vlada i vodeći političari su na najvećoj mucu, jer oni iz svojih razloga nisu dovoljno objasnili građanima Srbije u koliko krupnim ekonomskim problemima se nalazi zemlja. .. U javnost je ubačena jedna u suštini besmislena tema – da se novac koji će se dobiti prodajom Telekomu neće koristiti za pokriće hronično rastućeg budžetskog deficita, to jest da će novac od prodaje biti stavljen "u razvojnu funkciju"... A naravno da će on, u suštini i pre svega, pokrivati očekivane neizdržive budžetske deficite Srbije u narednim godinama. I u tome načelno nema ništa pogrešnog. Da li one opozicione stranke koje su se već izjasnile protiv prodaje Telekomu doista smatraju da Srbija treba da dođe u situaciju da nema novca da isplati državne činovnike, policajce i vojnike, učitelje i doktore, sirotinju i penzionere i da zbog toga treba nadalje da smanjuje budžet koji je relativno četiri puta manji od slovenačkog?*

Do sada su se kontinuirano svake godine značajni prihodi od *Telekoma* slivali u državni budžet kojima se pokrivaio dobar deo rashoda države. Prodajom *Telekoma* mi trajno ostajemo bez tih redovnih godišnjih prihoda budžeta, pa se postavlja pitanje gde će se narednih godina obezbeđivati taj nedostajući novac, kako reče kolega Boarov, za *isplatu državnih činovnika, policajaca i vojnika, učitelja i doktora, sirotinje i penzionera*. Slikovito rečeno, postavlja se pitanje: zašto bi dobar domaćin prodavao najbolju kravu koja mu svake godine daje po jedno tele i mleko svakoga dana?

Neverovatna „bečarska“ logika – naših ekonomista neoliberala – koja nam se nude kao politika „boljeg života“, pa čak i kao „ekonomija zdravog razuma“. Neosporno je da se prodajom većinskog paketa akcija *Telekoma* mogu obezbediti sredstva koja bi omogućila nastavak „bečarskog života“ još godinu-dve (toliko je trajala i finansijska injekcija dobijena prodajom manjinskog paketa *Telekoma* 90-ih godina 20. veka), a posle će na red da dođu Elektroprivreda Srbije i još ponešto (Srbijašume, Srbijavode...) što je preostalo za prodaju. Međutim, od kreatora, realizatora i propagatora ovakve ekonomske politike u Srbiji nikako da dobijemo odgovor na tako jednostavno pitanje: a šta posle kada sve rasprodamo?

Odgovor je više nego očigledan. Dovoljno je samo da se pogleda iskustvo zemalja čijim nas „utabanim stazama“ vode naši „reformatori“, evo već punu jednu deceniju. Vašingtonski dogovor razrađen je krajem 80-ih godina 20. veka i prvo je primenjivan u zemljama Latinske Amerike gde je uništio mnoge zemlje. Neke države (Brazil i Argentina, u prvom redu) uspele su da napuste „utabane staze“ ekonomskog neoliberalizma, a neke to još uvek ne uspevaju, kao na primer Meksiko.

Meksiko je, sprovodeći neoliberalni program reformi, doveden u stanje velike spoljne zaduženosti (dužničko ropstvo), a zatim je bio prisiljen, kako bi dobio kredite od MMF-a i SAD, da američkim kompanijama garantuje izuzetno povoljne uslove investiranja. Inostrane investicije usmeravaju su u takozvane «*makiladore*» (*maquiladoras*), odnosno lanac američkih preduzeća izgrađenih duž granice sa SAD. Ta preduzeća su eksteritorijalna, oslobođena su plaćanja poreza u meksički budžet, radnici rade u ropskim uslovima za mizerne nadnice i u ovim preduzećima nije dozvoljeno nikakvo sindikalno organizovanje. Procenjuju se da šteta koju Meksiko ima od «*makiladora*» iznosi oko 15 milijardi dolara godišnje, a ogromna masa stanovništva živi u uslovima bede i obespravljenosti koja nije zabeležena u Meksiku ni u vreme diktature Diasa (krajem 19. i početkom 20. veka).

Do kakvog je stanja dovedena ova zemlja mogli smo da vidimo ovih dana kada je vlast krenula u obračun sa narkobiznisom (koji je dostigao ogromne razmere). Ta akcija je izazvala masovne narodne nemire i žestoke sukoba (dobro opremljene) policije i (osiromašenog i očajnog) naroda, koji je doveden u takvo stanje da i narkobosove doživljava kao manje zlo od predstavnika vlasti sopstvene države.

Gde smo sada i šta treba da radimo?

Neposredno posle „srpske oktobarske revolucije“ nastupio je trijumfalizam DOS-a kada na javnoj sceni nije bilo mesta bilo kakvim disonantnim tonovima koji bi mogli da poremete *opštu slavljeničku atmosferu*. Ipak, uspeo sam da ubedim urednika dnevnog lista *Danas* da objavi moje tekstove (“*Recept za kolonijalne zemlje*”, 30.10.2000, te “*Da li su nam potrebne radikalne ekonomske reforme?*”, 8.11.2000) kritički intonirane prema ekonomskom programu DOS-a – „*Program radikalnih ekonomskih reformi u SRJ*“ – koji su uradili ekonomisti G 17. Urednik mi je tada rekao da moje tekstove objavljuje pošto zna da sam na prvim višestranačkim izborima u Srbiji 1990. godine bio (kao nestranačka ličnost) kandidat za republičke parlamentarne izbore na listi Demokratske stranke, ali da i dalje smatra preterivanjem moju tvrdnju da ćemo se (ukoliko se bude realizovao ekonomski program koji predlaže G 17) kroz deset godina pitati „*da li je za Srbiju bila pogubnija poslednja decenija 20. ili prva decenija 21. veka*“.

Nažalost, pokazalo se da to ipak nije bilo preterivanje. Podsetimo se da je DOS-ovska vlast u reforme ušla posle desetogodišnje, izuzetno neuspešne, politike prethodnog režima u kome je došlo do raspada zemlje, ogromnih izdataka vezanih za građanske ratove vođene u okruženju, dolaska stotine hiljada izbeglica, privrede uništene hiperinflacijom, ekonomskim sankcijama i NATO agresijom, itd. Iako smo 2000. godine »startovali« od niske osnovice, a uz to je došlo do skidanja ekonomskih sankcija, besplatnih donacija i dodatnog zaduživanja u inostranstvu, te prodaje imovine kroz privatizaciju, posle deset godina reformi mi i dalje imamo uništenu privredu i stagnaciju materijalne proizvodnje, zabrinjavajuće veliku i rastuću nezaposlenost, masovno siromaštvo sa razorenim sistemom socijalne zaštite, enormni rast zaduženosti prema inostranstvu i uveliko razočarane građane.

Svako od nas danas može da uporedi sadašnje stanje sa stanjem od pre deset godina te bi se moglo zaključiti da je ono, ma koliko to paradoksalno zvučalo, danas teže nego 2000. godine, i to ne samo zbog toga što je, u međuvremenu, država (ras)prodala ogromnu imovinu, dodatno se značajno zadužila u inostranstvu i, uglavnom, taj ogroman priliv deviznih sredstva usmerila u tekuću budžetsku potrošnju (bez značajnijeg efekta na privredni rast). Razlog tome nalazi se i u sledećem. Prvo, posle pada jednog neuspešnog režima postojala je velika nada i narodna energija koja se mogla kanalisati ka istinskoj modernizaciji Srbije, a koju je teško sprovesti ukoliko za nju ne može da se pridobije veliki deo sopstvenih građana koji će biti ubeđen da se reforme sprovede u njihovom interesu. Drugo, kraj 20. i početak 21. veka bio je period dinamične svetske ekonomske konjunktura i ekspanzije, a sada se svetska privreda nalazi u ozbiljnoj ekonomskoj krizi, što će se nepovoljno odraziti i na srpsku privredu. I treće, pogrešnom ekonomskom politikom ne samo da je propušteno dragoceno vreme, nego su učinjena i ozbiljna pogoršanja u mnogim segmentima privrede.

Stiče se utisak da mnogi zaboravljaju da je ekonomija društvena, a ne neka apstraktna nauka, te da se i reforme ne sprovede da bi se postigli neki nominalni pokazatelji, toliko dragi našim ekonomistima – neoliberalima (kao što su: stopa inflacije, stabilan kurs nacionalne valute, stopa liberalizacije privrede, učešće privatnog sektora u društvenom proizvodu, učešće stranog kapitala i slično), nego da bi se reformom obezbedilo blagostanje što većeg broja građana. Sama činjenica da, i posle deset godina, reforme nisu prihvaćene od ogromne većine naših građana je *de facto* kritika načina na koji su reforme sprovedene, ali i najbolja potvrda njihove neuspešnosti.

Gde smo stigli posle deset godina „reformi“ ilustrovaću sa tri podatka (koja su mnogo rečitija od mnogih nominalnih ekonomskih pokazatelja), a koji svedoče o ogromnoj egzistencijalnoj ugroženosti, beznađu i bezperspektivnosti velikog broja građana Srbije. Prvi, u drugom gradu po veličini u Srbiji, Nišu, od 300.000 stanovnika, zaposleno je samo 43.000 ljudi, a od toga broja čak 38.000 prima platu iz budžeta (*Politika*, 28.01.2010). Drugi, u Crnoj Travi je u februaru ove godine rođena prva beba u opštini za poslednjih 18 meseci (*NIN*, 11.02.2010). Treći, prema poslednjoj listi Svetskog ekonomskog foruma Srbija se po odlivu mozgova nalazi na neslavnom pretposlednjem mestu – 132. od 133 rangirane zemlje (lošija situacija nego što je u Srbiji je jedino u Gvajani).

Ali zašto to spominjati kada eksponenti svetske oligarhije bolje od nas znaju kako smo na „dobrom putu“ ka „boljem životu“, te zvanično proglašavaju Srbiju zemljom-liderom u reformama, glavnog srpskog ekonomskog reformatora najboljim ministrom finansija na svetu, a najrevnosnijeg propagatora (Centar za liberalno-demokratske studije – CLDS) najboljim institutom iz zemalja Zapadnog Balkana i jednim od 10 najboljih u zemljama centralne i istočne Evrope. Takođe smo nedavno mogli da pročitamo i izjavu diplomate iz EU kako je prosljeđivanje kandidature Srbije za članstvo u EU Evropskoj komisiji *nagrada predsedniku Srbije koji razumno upravlja nerazumnim narodom*.

Iz provalije u kojoj smo se našli neće biti lako izaći. Ovako pogubna ekonomska politika vodi se u interesu svetske oligarhije i krupnog kapitala koji imaju ogromnu finansijsku moć, te i mogućnost da u siromašnim zemljama oblikuju politički i medijski prostor i usmeravaju ekonomsku politiku prema svojim interesima, te istovremeno onemogućuju bilo kakvu ozbiljnu kritiku. To se može videti i na primeru prodaje *Telekoma*. Političke stranke vladajuće koalicije su donele odluku o prodaji *Telekoma*, a i najveća opoziciona stranka ništa ne preduzima niti se ozbiljnije suprostavlja tome. U medijima se (sa izuzetkom jednog nedeljnika i nekoliko internet sajtova) ne postavlja pitanje da li *Telekom* treba prodati strancima ili ne (to se uzima kao već gotova stvar), nego se rasprave vode o tome da li će dobijena sredstva od prodaje biti iskorišćena za „krpljenje“ državnog budžeta, vraćanje inokredita ili izgradnju puteva. Tako ćemo fingirati „ozbiljnu“ javnu raspravu o tome da li ćemo od sredstava dobijenih prodajom *Telekoma* graditi autoput od Beograda prema Crnoj Gori ili „kružni prsten“ unutar cele Srbije (a nismo bili u stanju da u poslednjih deset godina, kada je Srbija imala ogromne devizne prilive, dovršimo ni obilaznicu oko Beograda koja je dobrim delom bila urađena još 90-ih godina 20. veka u vreme ekonomske blokade Srbije).

Mada je za ljude iz vlasti i takva javna rasprava nepoželjna. To lepo ilustruju nedavne izjave potpredsednika Vlade Srbije mr Božidara Đelića koji kaže (sajt B 92, 21.11.2010) da *logika stvari nalaže da treba prvo dozvoliti da se zakonito, transparentno i u interesu građana Srbije i Telekomoma sprovede privatizacija* (mada je više nego očigledno da ona nije ni zakonita ni transparentna, a najmanje u interesu građana Srbije – primedba JBD), a potom *da se o raspodeli sredstava od prodaje raspravlja najpre na nivou vladajuće koalicije i zatim u parlamentu, te da se izbegnu mane javnog života, gde se razgovara o tim temama u medijima*.

Očigledno da se i u slučaju prodaje *Telekoma* (kao i o drugim važnim pitanjima u društvu uopšte – od strane elite na vlasti i njihovih mnogobrojnih propagatora, „nezavisnih“ sredstava informisanja, nevladinih organizacija...) nameću u javnoj raspravi irelevantne teme kako bi se skrenula pažnja sa ključnog problema. Oni koji pokušavaju da ukažu na ključni problem bivaju (na više ili manje lepe načine) marginalizovani. Svedoci smo kako u žiži javnog interesovanja nije pitanje prodaje *Telekoma* ili pitanje Kosova (gde srpske vlasti, svesno ili nesvesno, upravo u poslednje vreme beleže ozbiljne poraze), nego je kao centralna tema nametnuta tzv. „parada ponosa“.

I pored činjenice da će se *Telekom* prodati strancima, bez obzira na sve racionalne argumente koji govore da to ne treba činiti, ova tribine i slične javne debate su od velike koristi jer se povećava kritična masa građana koja shvata čemu sve to vodi. Zbog toga se nadam da će kasnije biti mnogo teže prodati EPS i ostalo malo „porodičnog srebra“ koje još nismo prodali, te da na kraju dođe i do radikalnog zaokreta u vođenju ekonomske politike koja bi obezbedila istinski ekonomski prosperitet.

Upravo zbog svega toga treba da se koristi svaka prilika kako bi se što većem broju građana objasnili suštinski razlozi zbog čega je došlo do ekonomskog (ali i moralnog, te svakog drugog) sunovrata Srbije i zašto smo se našli u ovoj provaliji. Neprestano treba da se objašnjava koje su posledice strateških odluka koje se u Srbiji donose da bi i građanima bilo jasno da li one služe da se survamo još dublje u provaliju ili da se iz nje postepeno izbavimo. Kada toga bude svestan kritičan broj građana, onda se može očekivati i akcija koja će nam omogućiti da se polako i mukotrpno izvlačimo iz provalije u kojoj smo se našli.

Ako je dosadašnjom neodgovornom politikom „pojedena“ naša generacija, ne dozvolimo da se to čini i sa budućnošću narednih generacija – naših potomaka.

***Autorizovano izlaganje na tribini Fonda Slobodan Jovanović,
koja je održana u Zaduzbini Ilije M. Kolarca 25.11.2010.
i bila je posvećena prodaji Telekomoma Srbije.***